

УДК 94:316.422(574)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-16-10>

Деменко О.Ф.

<https://orcid.org/0000-0002-1144-0576>

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ КАЗАХСТАНУ

У статті проаналізовано особливості соціально-економічного розвитку Республіки Казахстан після здобуття незалежності у 1991 р. Зазначається, що історично економіка Казахстану протягом багатьох десятиліть формувалася як сировинна база єдиного народногосподарського комплексу СРСР. В умовах незалежності сировинні галузі, у першу чергу паливно-енергетичний та гірничо-металургійний комплекси, стали основою соціально-економічного розвитку Казахстану, завдяки яким країна здійснила економічний прорив та глибоко інтегрувалася у світову економіку. Казахстан є лідером серед пострадянських країн за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій, які сприяли нарощуванню видобутку природних ресурсів, будівництву нових промислових підприємств та об'єктів інфраструктури. Найважливішими торговельними та інвестиційними партнерами Казахстану є Європейський Союз, Російська Федерація, Китай та США. До того ж, незважаючи на географічну близькість, спільні соціальні й етнокультурні риси, тільки 4,9% зовнішньої торгівлі Казахстану припадає на сусідні по регіону країни Центральної Азії.

Залежність Казахстану від продажу сировинних ресурсів, низька інвестиційна привабливість обробних галузей промисловості залишають економіку країни вразливою до змін кон'юнктури на сировинних ринках, періодично призводять до загострення соціально-економічної ситуації. У структурі казахстанського експорту близько 70% складає продукція видобувної промисловості. Проблемою для розвитку енергетичного сектору є обмеженість маршрутів постачання енергоносіїв на світові ринки. Вкрай актуальним є питання щодо зміни моделі економічного зростання шляхом розвитку високотехнологічних секторів промисловості, підтримки малого та середнього бізнесу. Потребує підвищення ефективності й система державного управління, яка є занадто бюрократизованою та громіздкою. Також назріла реформа соціальної політики, яка має бути спрямована на збільшення соціальної підтримки громадян. Необхідна зміна стратегії розвитку регіонів, у першу чергу щодо забезпечення робочих місць та зниження регіональних диспропорцій.

Ключові слова: Республіка Казахстан, Центральна Азія, соціально-економічна модернізація, прямі іноземні інвестиції, зовнішня торгівля, енергетичний сектор.

У сучасних умовах глобалізованого та мінливого світу, у ситуації наростання кризових явищ та посилення конкуренції у світовій економічній системі перед багатьма країнами постає проблема пошуку нових більш оптимальних моделей соціально-економічного розвитку, шляхів диверсифікації джерел економічного зростання та забезпечення соціальної злагоди і стабільності у соціумі. Досвід соціально-економічного розвитку Республіки Казахстан (РК), яка є одним із лідерів на пострадянському просторі у питаннях проведення економічних реформ, залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), є вкрай важливим та повчальним для України. Обидві країни перебувають у нових, не завжди сприятливих, геополітичних умовах і потребують суттєвого корегування

власних соціально-економічних моделей, пошуку нових шляхів для стимулювання економічного зростання не лише у кількісному вираженні, а й у зміні його якісних показників щодо забезпечення інноваційного характеру розвитку економіки. Саме такий підхід зможе підвищити конкурентоспроможність національних виробників як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Дослідження проблем соціально-економічної модернізації Казахстану викликає жвавий інтерес як у казахстанських науковців, так і у зарубіжних дослідників. До вивчення цього питання залучаються державні установи та неурядові аналітичні центри Казахстану. Аналіз процесів соціально-економічної модернізації РК викликає активний інтерес і у російських експертів, здебільшого щодо забезпечення російського впливу на цю країну у контексті євразійських інтеграційних процесів під егідою РФ.

Після проголошення незалежності траєкторія політичного та соціально-економічного розвитку Казахстану мала істотні відмінності від шляхів розвитку інших пострадянських країн Центральної Азії (ЦА). Казахстан не став на шлях демократизації як Киргизстан, який вважається найбільш демократичною країною регіону. З іншого боку, у Казахстані авторитарні тенденції проявлялися у набагато м'якшій формі, ніж у Туркменістані та Узбекистані, в яких уже у 1992 р. повністю домінувала президентська влада, а роль парламенту та судової системи була сильно обмежена. Конструювання сучасної політичної та соціально-економічної системи РК відбувалося поступово, при незмінно високій ролі першого президента Н. Назарбаєва. Значною мірою завдяки його зусиллям Казахстан зміг уникнути шоків економічних реформ і внутрішньополітичних потрясінь. Н. Назарбаєв забезпечив проведення збалансованої зовнішньої політики, вибудовуючи відносини з країнами Центральної Азії, Росією, Європейським Союзом, США та Китаєм.

Перший президент Казахстану послідовно зміцнював вертикаль виконавчої влади. Це дозволило подолати різноспрямований вплив регіональних еліт, зосередити владу в одних руках і домогтися стабілізації соціально-економічної ситуації. Водночас, консолідація влади в руках президента привезла до проблем у політичній сфері. Консервація незмінності політичних еліт, домінування президента у політичній системі, підпорядкована роль парламенту негативно позначалися на розвитку країни, оскільки створена політична конструкція була орієнтована виключно на Н. Назарбаєва та інтереси його оточення.

У березні 2019 р. у Казахстані розпочався процес транзиту влади, який нині відбувається під контролем першого президента РК та його оточення. Зберігши у своїх руках значні повноваження, Н. Назарбаєв став фактично неформальним гарантом стабільності та спадкоємності курсу, який продовжує реалізовувати його спадкоємець К.-Ж. Токаєв. Разом з тим, певні складнощі створює факт наявності двох центрів політичної влади, при якому два ключові гравці політичної системи, перший і другий президенти, та їх апарати борються за

вплив. Окрім цього, соціально-економічні проблеми, високий протестний потенціал у суспільстві та потужний зовнішній тиск можуть поставити під загрозу стабільність і прогнозованість подальшого розвитку Казахстану.

Нещодавно відбулося оновлення законодавчої влади у РК. Вибори до парламенту пройшли у два етапи: 12 серпня 2020 р. була переобрана третина складу Сенату, який складається із 49 представників, а 10 січня 2021 р. вперше за 16 років відбулися не дострокові, а чергові вибори у нижню палату – Мажиліс. Одночасно з виборами у Мажиліс були переобрані депутати районних, міських та обласних представницьких органів – масліхатів.

Підсумки парламентських виборів у Казахстані 2021 р. загалом можна розглядати як певний вотум довіри більшої частини суспільства до правлячої партії Нур Отан, за яку проголосувала більшість виборців. Вибори зафіксували існуючі нині особливості казахстанського транзиту влади. Разом з тим, відбулося деяке посилення парламентської опозиції як правого, так і лівого спектру, що стало наслідком зростання невдоволення у різних сегментах казахстанського суспільства і свідчить про його поляризацію.

Особливістю виборів 2021 р. стало те, що вони проводилися в умовах часткової лібералізації виборчої системи країни. Зокрема, були розширені конституційні права Мажилісу, який отримав право затверджувати новий уряд, інститут парламентської опозиції отримав законодавче оформлення, була введена 30% квота для жінок і молоді (осіб, молодших 35 років). Крім того, партія влади вперше ввела практику праймеріз. Однак, вплив цих паліативних заходів на зростання радикальних протестних настроїв у казахстанському суспільстві не був суттєвим [1].

Отримавши незалежність у 1991 р., Казахстан майже ціле десятиліття перебував в економічному занепаді. ВВП у поточних цінах за період 1991-1998 рр. скоротився на 11%. Це було наслідком як несприятливої світової кон'юнктури на сировинних ринках, так і сильної залежності від економічної ситуації у Російській Федерації, головному торговому і геополітичному партнері країни. Із 2000 по 2006 рр. щорічне економічне зростання у Казахстані складало у середньому 10%, показавши рекордний показник 13,5% у 2001 р. Підйом був забезпечений в основному за рахунок нафтогазового сектора. З 1998 по 2007 рр. вартість нафти марки Brent збільшилася більш ніж у п'ять разів, а ВВП Казахстану у доларах за той же період часу зростав на 9% щорічно [2, с. 100-101].

Разом з тим, сильна залежність від сировинних ринків призводила до економічних спадів у країні через періодичні світові фінансові кризи та падіння світових цін на нафту. Зокрема, у 2009 р. зростання ВВП сповільнилося до 1,8%. Надалі за рахунок поліпшення кон'юнктури на сировинних ринках у 2010-2011 рр. казахстанська економіка відновилася, показавши 7% зростання. У 2015-2016 рр. економічне зростання сповільнилося до 1,1-1,2%, що було пов'язано зі зниженням цін на енергоресурси і західними санкціями стосовно

головного торгового-економічного партнера РК – Росії. Також залежність від РФ змусила казахстанську владу у 2009 і 2014 рр. девальвувати національну валюту тенге, а в 2015 р. слідом за Росією країна перейшла до плаваючого валютного курсу. У 2017-2018 рр. пожвавлення сировинних ринків і приплив іноземних інвестицій сприяли відновленню зростання до 4,1% за рік [2, с. 101]. У 2019 р. ВВП Казахстану зріс на 4,1%, у 2020 р. – на 2,6%, поточний прогноз зростання ВВП у 2021 р. складає 3,2% [3].

Періодичні цикли падіння світових цін на нафту і викликані ними кризові процеси продемонстрували не лише певну ілюзорність «казахстанського економічного дива», а й взагалі серйозно похитнули стабільність країни. Потрясіння у реальному секторі економіки супроводжувалися повномасштабною банківською кризою. Врятувати банківську систему вдалося лише за рахунок державних заходів підтримки та залучення іноземних інвесторів. Ці процеси продемонстрували, що фінансово-економічна система Казахстану не є стійкою й потребує масштабної структурної перебудови.

Значною мірою політичний та соціально-економічний розвиток Казахстану базувався на формулі першого президента Н. Назарбаєва: «Спочатку економіка, потім політика». Доцільно виділити такі основні етапи політичної та соціально-економічної трансформації Казахстану: 1) 1991-1995 рр. – етап дезінтеграційних процесів і формування фундаменту казахської державності. У цей період найважливішими завданнями було проведення ринкових економічних реформ, забезпечення соціальної й міжетнічної стабільності; 2) 1995-2000 рр. – створення сучасних демократичних інститутів на основі Конституції 1995 р., затвердження «Стратегії “Казахстан-2030”»; 3) 2001-2006 рр. – соціально-економічний прорив і перетворення РК у регіонального лідера; 4) 2007-2015 рр. – схвалення Закону про зміни і доповнення до Конституції РК, прийняття «Стратегії “Казахстан-2050”»; 5) 2015-2019 рр. – новий етап модернізації країни на основі інституційних реформ, ініційованих президентом Н. Назарбаєвим [4, с. 127-128]. З 2019 р. розпочався сучасний етап політичного та соціально-економічного розвитку Казахстану, який відбувається в умовах транзиту влади від Н. Назарбаєва до його спадкоємця К-Ж. Токаєва та характеризується загостренням політичних та соціально-економічних суперечностей.

Загальновідомою є інвестиційна привабливість Казахстану. Значною мірою за рахунок прямих іноземних інвестицій країна активно нарощувала видобуток природних ресурсів, будувала нові промислові підприємства, автомобільні та залізничні шляхи, порти, мости та інші об'єкти інфраструктури. У країні створена належна правова база, заснована на спеціально прийнятому Законі «Про іноземні інвестиції», що надало можливість інвесторам з інших країн отримати рівні права із вітчизняним бізнесом. Як наслідок, Казахстан займає лідируюче положення серед пострадянських країн за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій. За деякими оцінками, з моменту здобуття незалежності у

1991 р. Казахстан залучив понад 300 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій, що складає 75% від усіх інвестицій у Центральну Азію загалом [5].

Проте, починаючи з 2012 р., зростання валового припливу прямих іноземних інвестицій до РК припинилося і почалося його скорочення. Тоді ж виникла стійка тенденція зниження обсягу чистого припливу ПІІ, який у 2019 р. скоротився до 15-річного мінімуму, а з 2014 р. спостерігається стагнація обсягу накопичених іноземних інвестицій всіх видів [6, с. 94]. Така ситуація пов'язана із кон'юнктурою світових сировинних ринків і значним падінням цін на нафту і газ у 2014 р.

Залежність припливу іноземних інвестицій від ситуації на світових товарних ринках пояснюється тим, що їх основна частина зосереджена у сировинному секторі економіки РК – нафтогазовій та гірничодобувній промисловості, геологорозвідці, трубопровідному транспорті. Якраз на види діяльності, пов'язані із сировинним сектором, припадає основна частка накопичених іноземних інвестицій у Казахстані протягом останніх десятиліть. Виняток становить професійна й науко-технічна діяльність, інвестиції в яку були досить високими на етапі активної геологорозвідки найбільших родовищ, але істотно скоротилися після завершення основних робіт у цій сфері.

Станом на початок 2020 р., країнами із найбільшим обсягом накопичених у Казахстані інвестицій є шість держав: Нідерланди – 64419 млн. дол., США – 38448 млн. дол., Велика Британія – 23028 млн. дол., Китай – 14597 млн. дол., Франція – 13892 млн. дол. та Росія – 11714 млн. дол. На ці країни припадає 75% накопичених інвестицій всіх видів в економіку республіки, зокрема 80% – прямих інвестицій, 94,5% – портфельних та 44,2% – інших інвестицій. Загалом прямі інвестиції є основним видом іноземних інвестицій, на який припадає понад 72% всіх накопичених іноземних капіталовкладень в економіку РК [6].

Для залучення інвестицій уряд розвиває порівняно нові для країни форми бізнесу – спеціальні економічні та індустріальні зони, які мають особливий митний, податковий і валютний режими та забезпечені відповідною інфраструктурою. У період 2016-2020 рр. у Казахстані створено 12 спеціальних економічних зон та 23 індустріальні зони. На їх створення із бюджету країни було виділено близько 90 млрд. дол. У липні 2018 р. уряд Казахстану офіційно відкрив Міжнародний фінансовий центр Астана, мета якого – запропонувати іноземним інвесторам альтернативну юрисдикцію для операцій із податковими канікулами, гнучкими умовами діяльності, правовими нормами загального права. Вказаний фінансовий центр має окремий суд і арбітражний центр, а також надає можливість проведення операцій у будь-якій валюті. У квітні 2019 р. було створено Координаційну раду з залучення іноземних інвестицій, яку очолив прем'єр-міністр РК Аскар Мамін. За його словами, стратегічне завдання Казахстану – підвищувати обсяг інвестицій в основний капітал щорічно у середньому на 15% та довести його показник до 30% ВВП у 2025 р. [7, с. 106-107].

Історично економіка Казахстану протягом багатьох десятиліть формувалася як сировинна база єдиного народногосподарського комплексу СРСР. В умовах незалежного розвитку сировинні галузі стали фундаментом економіки Казахстану. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) є основою соціально-економічного розвитку Казахстану, завдяки якому країна глибоко інтегрувалася у глобалізовану економіку, успішно реалізовує свою продукцію на світових ринках і отримує значні доходи. Енергетичній політиці в РК відводиться ключова роль у здійсненні успішної модернізації всіх сфер суспільного життя. Енергетична стратегія Казахстану має «плюралістичний» дизайн, пов'язаний із поліваріантністю видів видобутої енергетичної сировини та маршрутів її транспортування, диверсифікацією інвесторів та споживачів.

Можна чітко стверджувати, що характерний для Казахстану «енергетичний плюралізм» впливає на загальну конкурентоспроможність країни у сучасних умовах. Продукція ПЕК становить 17% казахстанського валового внутрішнього продукту та забезпечує 44% республіканського бюджету [8]. Однак саме з енергетичним сектором пов'язані і основні ризики, які можуть негативно впливати на казахстанську економіку у контексті формування збалансованої структури економічної діяльності країни. Головною проблемою у цьому аспекті є значні коливання цін на нафту, які спостерігаються останніми роками та негативний вплив пандемії коронавірусу COVID-19 на розвиток нафтового сектору.

Галузі казахстанського ПЕК включають нафтогазову, атомну, вугільну та електроенергетичну сфери. Казахстан є важливим джерелом енергоресурсів для світової економіки, оскільки він володіє 3,6% світових запасів первинної енергії. У 2019 р. країна займала 12-е місце у світі за обсягами доведених запасів нафти і газоконденсату із показником щорічного видобутку 90,5 млн т нафти (на експорт спрямовувалося 72,4%). За доведеними запасами природного газу Казахстан у 2019 р. займав 22-е місце у світі, видобуваючи 56,4 млрд куб. м. газу (на експорт спрямовувалося 34%). Крім того, Казахстан займає 2-е місце у світі з видобутку урану, а також – 8-е місце з видобутку вугілля [8].

Основний приріст видобутку нафти у 2019 р. був пов'язаний з динамічним освоєнням родовищ Кашаган (14,1 млн т видобутої нафти), Тенгіз (29,8 млн т) та Карачаганак (11,2 млн т). Сумарні показники цих трьох активів складають близько 60% від усього видобутку нафти та 94% від видобутку природного газу у Казахстані. Окрім цього, частка національної компанії «КазМунайГаз» у розробці названих родовищ становить 29% у Тенгізі, 16% у Кашагані і 10% у Карачаганакі [8].

Перешкодами для сталого розвитку газової галузі Казахстану є: залежність видобутку газу від розробки нафтових родовищ, оскільки видобуток газу базується на використанні попутного нафтового газу; слабкий рівень розвитку газотранспортної інфраструктури для внутрішнього використання, експорту та

транзиту газу; неможливість самостійно експортувати газ до країн Європи через блокування транзиту Росією.

Внаслідок транзитного характеру газотранспортної інфраструктури частина території РК залишається негазифікованою. Південні регіони країни залежать від поставок газу із Узбекистану, а північні – від поставок з Росії.

Непогані перспективи для розвитку у Казахстані має атомна енергетика. РК є лідером на світовому ринку природного урану. Оскільки у республіці немає власних атомних станцій, вся видобута сировина відправляється на експорт. У 2019 р. було експортовано 22,8 т урану, що становило понад 40% світових поставок цієї сировини. Казахстан планує у перспективі забезпечити індустріально-інноваційний розвиток економіки за рахунок розробки та впровадження наукоємних ядерно-енергетичних технологій та стати країною, яка має повний ядерно-паливний цикл. З цією метою планується налагодити виробництво палива для атомних електростанцій Китаю у вигляді тепловиділяючих збірок [8].

Важливе місце у Казахстані зберігає й вугільна енергетика. Хоча нині кон'юнктура на світових енергетичних ринках складається не на користь вугілля, частка вугільної енергетики в енергетичному балансі країни не зменшується. Більше 60% із видобутих 115,4 млн т вугілля споживається на внутрішньому ринку. У 2019 р. на 128 електростанціях Казахстану вироблялося 106 млрд кВт/год. електричної енергії. До того ж, частка відновлюваної енергії є незначною від загального виробництва електроенергії і оцінюється у 2,3%. Вважається, що впровадження «зелених» технологій повинно привести до зростання енергоефективності казахстанської економіки на 40-60% [8].

Проблемою для розвитку ПЕК Казахстану є обмеженість маршрутів постачання енергетичних ресурсів на ринки збуту. Переважна частина казахстанських нафти і газу транспортується через територію Росії. Постачати свої ресурси самостійно в європейському напрямку Казахстан не може – навіть вихід до Каспійського моря не дає можливості вийти на світовий ринок без застосування транзиту.

Гірничо-металургійний комплекс (ГМК) Казахстану нині забезпечує виробничі і валютно-фінансові потреби країни та є одним з найважливіших стратегічних секторів економіки. Частка ГМК складає більше 7% ВВП, 19% обсягу промислового виробництва, понад 35% продукції обробної промисловості та 20% експортного потенціалу РК. На підприємствах галузі працює більше 300 тис. осіб, що становить приблизно 3,6% загальної чисельності зайнятого населення республіки. Особливістю ГМК Казахстану є широка різноманітність корисних копалин, що видобуваються, та велика кількість підприємств, що працюють у сфері розвідки й експлуатації родовищ та у сфері матеріально-технічного забезпечення процесів надрокористування. За загальним обсягом видобутку твердих корисних копалин Казахстан займає 13-е місце у світі. Наявної ресурсної бази при поточному рівні виробництва

вистачить ще на 30-40 років, враховуючи, що нині в розробку залучено лише близько 10-15% запасів і прогнозних ресурсів розвіданих родовищ. У більшості випадків родовища руди залягають порівняно близько до поверхні землі, що дозволяє вести їх видобуток дешевим відкритим способом у кар'єрах [7, с. 99-100].

Головними проблемами ГМК Казахстану є: відсутність резервних родовищ із рентабельними запасами; високий ступінь зносу основних виробничих фондів і технологічне відставання; значний рівень забруднення навколишнього середовища; недостатній розвиток інтегрованих комплексів з повним циклом виробництва від видобутку сировини до випуску продукції із високим ступенем доданої вартості; відносно низька ємність внутрішнього ринку; високі енергоємність, трудомісткість та матеріаломісткість продукції.

Протягом 1991-2000-х рр. у Казахстані відбулося роздержавлення економіки і первісне нагромадження капіталу. На початку 2000-х рр. вже 75% ВВП республіки формувалося приватним сектором [9, с. 92]. Приватизація призвела до серйозної олігархізації економіки. Залучення західних інвесторів теж не стало однозначно позитивним фактором приватизації, оскільки ефективність використання залучених ресурсів була низькою через виведення капіталу у різні офшорні зони. Тим не менше, за рахунок приходу в країну іноземного капіталу великий бізнес був і залишається важливим актором внутрішньополітичної та інформаційної політики РК.

Якщо оцінювати вплив держави на економіку за показником витрат державного бюджету відносно ВВП, то слід зазначити, що у Казахстані він знаходиться на значно нижчому рівні у порівнянні з економіками інших країн, а також зі середньосвітовим рівнем. У 2017 р. витрати державного бюджету відносно ВВП у РК склали 24,2% (для порівняння – у країнах ЄС цей показник становив 35,9%, а середньосвітовий рівень складав 26,7%). До того ж, відносний обсяг активів державних компаній і установ, включно з державними фінансовими резервами, за міжнародними стандартами є досить високим і дорівнює приблизно ВВП країни [10].

Малий та середній бізнес (МСБ) у Казахстані, з його мобільністю і швидкою реакцією на зміни зовнішніх умов, відіграє важливу роль. Він реалізує не тільки економічну, а й важливу соціальну функцію, сприяючи формуванню середнього класу та самозайнятості населення. МСБ забезпечує 37% зайнятості населення республіки (для порівняння, в Європейському Союзі – 66,9%, у Росії – 26,4%) [11, с. 59].

Близько 80% території РК (понад 200 млн га) характеризуються як сільськогосподарські землі. Однак лише 40% або 96 млн га використовуються у сільськогосподарському обороті, згідно з офіційною статистикою. Через несприятливі погодні умови та низьку технологічну оснащеність галузі в окремі роки показники виробництва сільськогосподарської продукції мають великі коливання. Вимагають поліпшення процесу переробки і реалізації продукції як

на місцевому, так і зарубіжних ринках. У РК переробляються всього 2-3% від усього обсягу виробленої продукції овочівництва та плодівництва [12]. Проте, не зважаючи на низьку частку переробки сільськогосподарської продукції, Казахстан входить до числа найбільших світових виробників і експортерів зернових культур і борошна.

Сільське господарство залишається малопривабливим для інвесторів, у галузь залучено лише 1% від загального обсягу ПІІ та 3,2% від обсягу інвестицій в основний капітал [13]. Намагання влади спростити для іноземців доступ до сільськогосподарських земель і тим самим збільшити аграрне виробництво викликає потужний суспільний спротив, в основі якого лежить страх перед китайською експансією.

Найважливішим торгівельним та інвестиційним партнером Казахстану є Європейський Союз. Нині товарообіг між країнами ЄС і РК становить близько 30 млрд. дол. В умовах постійних енергетичних криз для ЄС велике значення має поглиблення енергетичної співпраці із РК. Казахстан забезпечує до 20% загального обсягу імпорту енергоносіїв до країн Євросоюзу, експортуючи, наприклад, нафту на суму близько 10 млрд. дол. щорічно. Також на країни ЄС припадає близько 72% обсягу ПІІ в економіку Казахстану, що підтверджує пріоритетність європейського вектора в його зовнішній політиці [14].

Традиційно важливим партнером для РК є Російська Федерація. Співробітництво між двома країнами охоплює багато напрямків співпраці – від сфери оборони і безпеки до торгово-економічної кооперації у рамках Євразійського економічного союзу (ЄАЕС).

Розвитку співпраці між Казахстаном та РФ сприяє ціла низка чинників. Зокрема, це – спільний сухопутний кордон протяжністю 7598,8 км, який є найдовшим безперервним міжнародним кордоном у світі і другим за довжиною після кордону між Канадою та США [15]. Ці дві країни володіють величезними і, нерідко, слабко освоєними і заселеними територіями, мають спільні інфраструктурні проблеми та тісно поєднану мережу залізничних та автомобільних доріг, нафто- і газопроводів. Слід зазначити також тривалий період спільного історичного розвитку в єдиному політичному та соціально-економічному просторі, наявність тісних родинних та соціальних зв'язків між мешканцями прикордонних регіонів, подібність пострадянських економічних моделей і соціальних проблем, які вони породжують. У політичному житті і РФ, і РК домінують авторитарні тенденції, жорстке придушення інакомислення та обмеження прав і свобод громадян.

Після розпаду СРСР обидві країни забезпечили собі вихід із кризи шляхом прискореного розвитку видобувної промисловості та паливно-енергетичного комплексу, отримавши величезні прибутки від зростання цін на мінеральну сировину у 2000-х рр. Це дозволило домогтися швидкого економічного зростання і значного підвищення рівня життя, але й породило проблему збільшення соціальної нерівності, диспропорції у регіональному розвитку,

централізацію фінансів і надмірне зростання великих міст на тлі триваючої стагнації периферії. Переважно сировинна структура експорту (у 2020 р. частка мінеральних продуктів в експорті Росії становила 51%, а в експорті Казахстану – 69%) робить економіки цих країн уразливими під час коливання цін на світових ринках, негативно впливає на рівень життя населення та пригнічує темпи економічного зростання [15].

Останніми роками у взаєминах між РФ та РК сформувалися серйозні протиріччя. По-перше, схожість економічних моделей та структури експорту Росії і Казахстану перетворює їх на конкурентів на ринках ключових торговельних партнерів, у першу чергу – Європейського Союзу та Китаю. Сировинна орієнтація залишається перешкодою і на шляху поглиблення євразійської економічної інтеграції – у Росії і Казахстану занадто мало сегментів і галузей, де б вони могли доповнювати один одного. Навіть у тих сферах, де російські та казахстанські компанії розвивають несировинний експорт – сільське господарство, хімічна промисловість, деякі види машинобудування – вони борються за одні й ті ж ринкові ніші всередині ЄАЕС та за його межами, що не сприяє поглибленню економічних зв'язків. Навіть у сфері вищої освіти російські і казахстанські вузи активно конкурують за найбільш талановитих студентів.

По-друге, процеси національно-державного будівництва у Казахстані відбуваються з опорою на консолідуєчу роль титульної нації, що сприяє зростанню популярності національно-патріотичної ідеології у суспільно-політичному та інформаційному просторі країни, зміцненню позицій казахської мови та призводить до поступової втрати впливу радянсько-російських наративів у політичному та історичному дискурсі РК. Безумовно, ці процеси впливають і на зовнішньополітичне позиціонування Казахстану на міжнародній арені, який прагне активнішої взаємодії з країнами Європи, США та Туреччиною, що вкрай негативно оцінюється у Росії, яка сприймає Казахстан як сферу свого монопольного впливу.

По-третє, найголовніша проблема поступової ерозії російсько-казахстанських відносин полягає в тому, що Росія так і не змогла стати для Казахстану привабливим прикладом політичного і соціально-економічного розвитку. Навіть російські експерти зазначають, що у політичного керівництва Казахстану і казахстанського суспільства є багато зразків для наслідування: країни Європи, Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати, Малайзія, Сінгапур, але не Росія [15].

Слід зазначити, що членство в ЄАЕС, в якому домінуючу роль відіграє РФ, в умовах міжнародної ізоляції і санкційного тиску проти останньої, ще сильніше закріпило Казахстан на орбіті Росії. Російські економічні труднощі й негаразди та введені Заходом санкції тепер опосередковано впливають і на РК. Економічна криза в регіоні ЦА, яка в основному викликана значними коливаннями цін на нафту, значно знизилася потенційні вигоди від створення

ЄАЕС як через високі зовнішні тарифи, так і через відсутність прогресу щодо скасування внутрішніх нетарифних бар'єрів. При вступі в ЄАЕС Н. Назарбаєв заявляв, що, якщо правила, визначені у договорі про створення союзу, не виконуватимуться та існуватиме загроза економічній незалежності Казахстану, то останній матиме повне право відмовитися від членства в організації [16]. Насправді, важко уявити, що Казахстан зможе вийти з ЄАЕС, уникнувши загроз з боку Росії. Занадто тісно він пов'язаний з Москвою не тільки економічно, але й питаннями безпеки та військового співробітництва.

Протягом 2015-2019 рр. доля країн ЄАЕС в зовнішньоторговельному балансі РК складала близько 22%, при досить високому рівні торгового дефіциту. Так, за підсумками 2019 р. частка ЄАЕС у казахстанському імпорті склала 39,1%, а частка в експорті – 10,9% [17, с. 350].

Співробітництво Казахстану з Китаєм розвивається у рамках узгодження китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» з національною казахстанською програмою «Нурли жол». Обидві ініціативи спрямовані на розвиток інфраструктури та індустріалізацію Казахстану, а їх спільна реалізація може забезпечити синергетичний ефект для соціально-економічного поступу Казахстану.

Співпраця з КНР допомагає РК певною мірою нівелювати залежність від Росії, сприяє диверсифікації транзитних коридорів для постачання продукції на світові ринки. Проте, ця співпраця породжує також і цілу низку проблем та суперечностей. Серед них: асиметричний характер взаємин сторін та домінування інтересів КНР; сприйняття Китаєм Казахстану та інших країн ЦА в якості ринків збуту китайських товарів, джерела природних ресурсів та транзитної території; ментальні та культурні відмінності, потенційна загроза трудової міграції з Китаю, що стимулює антикитайські настрої в регіоні. Проблемою також є загострення конкуренції між ЄАЕС і проектом «Один пояс – один шлях». Більш висока конкурентоспроможність китайської ініціативи, у порівнянні з ЄАЕС, який немає чіткої концептуальної основи та тримається лише на геополітичних прагненнях РФ, може призвести до загострення боротьби за вплив у регіоні ЦА.

Досить міцні позиції в економічній сфері Казахстану займають Сполучені Штати. Їм належить друге місце (після Нідерландів) за обсягом вкладених інвестицій, американський капітал присутній у нафтогазовій сфері, металургійні підприємства РК поставляють до США рідкоземельні елементи. Значна частина казахстанської еліти орієнтована на Захід, де багато її представників отримали освіту. В умовах багатовекторної зовнішньої політики Казахстану співробітництво зі США відіграє надзвичайно важливу роль, особливо щодо балансування впливу РФ та КНР.

Казахстан становить значний інтерес для Туреччини. Увага Анкари до Казахстану та інших держав Центральної Азії головним чином пояснюється мовною та культурно-історичною спорідненістю з тюркськими народами, а

також політичним й економічним прагматизмом. У зв'язку з цим Казахстан посів особливе місце в системі турецьких пріоритетів.

Хоча нині розвиток відносин з Туреччиною формально не входить до переліку основних зовнішньополітичних пріоритетів Казахстану, Концепція зовнішньої політики Казахстану на 2020-2030 рр. відносить до пріоритетів регіональної та багатосторонньої дипломатії РК необхідність зміцнення відносин з країнами Східної, Південно-Східної та Південної Азії, Середнього і Близького Сходу. Крім того, зазначається про важливість активної участі Казахстану в діяльності міжнародних організацій в Азійському регіоні, включаючи Організацію ісламського співробітництва та Раду співробітництва тюркомовних держав [18].

Казахстан і Туреччина мають намір інтенсифікувати двосторонні економічні зв'язки і у довгостроковій перспективі довести взаємний товарообіг до 10 млрд. дол. За підсумками 2020 р. товарообіг Туреччини і Казахстану перевищив 3 млрд. дол. Туреччина піднялася на п'яте місце в списку економічних партнерів Казахстану, залишивши позаду себе Францію [19]. Варто підкреслити, що переважну частину казахстанського експорту до Туреччини складають нафтопродукти та інша сировина (мідь, алюміній тощо). Важливим питанням розвитку економічного двостороннього співробітництва для Туреччини є зміцнення транспортно-логістичних комунікацій з Казахстаном через Азербайджан і Каспійське море.

Сьогодні у Казахстані спостерігається відчутне зростання протурецьких настроїв, які Анкара прагнучим капіталізувати через інституціоналізацію взаємодії із РК. Зокрема, такі кроки нині реалізуються через співпрацю у військовій сфері, через турецькі освітні програми для офіцерського складу з Казахстану та інших країн ЦА, а також через роботу Ради співробітництва тюркомовних держав, на яку Анкара покладає великі надії [19].

Казахстан є безумовним лідером серед країн ЦА за всіма соціально-економічними показниками. При цьому, незважаючи на географічну близькість, спільні соціальні й етнокультурні риси та історичне минуле, тільки 4,9% зовнішньої торгівлі Казахстану припадає на його сусідів по регіону ЦА, у той час як частка ЄС становить 32,6%, Росії – 22%, Китаю – 13,5% [20].

Якщо торгівля Казахстану й інших країн ЦА із зовнішнім світом – це в основному їх експорт за межі регіону продукції видобувної промисловості з дуже низькою доданою вартістю, то внутрішньорегіональна торгівля є більш різноманітною за асортиментом товарів. Тому її розвиток у регіоні відповідає цілям економічної політики як Казахстану, так і інших країн ЦА, допоможе забезпечити диверсифікацію експорту та стимулюватиме високотехнологічне виробництво у регіоні.

Казахстан позиціонує себе як соціальну й правову державу та демонструє зацікавленість у посиленні соціального ресурсу економічного розвитку. Підтвердженням цього є заходи щодо поглиблення перетворень у соціальній

сфері, які включені до Концепції подальшої модернізації системи соціального обслуговування з метою досягнення стратегічної мети входження Казахстану до списку 30 найбільш розвинених держав світу до 2050 р. Загалом за період незалежності було прийнято понад 20 законодавчих актів, що регулюють питання соціальної політики країни. Казахстан намагається проводити соціальну політику з урахуванням нових викликів глобалізації, сучасних потреб суспільства та економічних інтересів країни [21].

Уповільнення темпів економічного зростання, яке було результатом збільшення обсягів видобутку і експорту мінеральних ресурсів, та кілька хвиль девальвації національної валюти значною мірою нівелювали економічні досягнення останніх десятиліть та призвели до ускладнення соціально-економічної ситуації у Казахстані. Рівень життя багатьох громадян залишається низьким, зростає бідність, серйозною проблемою залишається безробіття, зокрема і серед молоді. Майже кожна 10-а молода людина у Казахстані не залучена до освітньої або трудової діяльності, загалом чисельність таких людей досягає декількох сотень тисяч осіб [22].

Серйозною проблемою для країни є значний дисбаланс між регіонами за рівнем економічного розвитку. Головними економічними центрами країни залишаються нафтовидобувні регіони західного Казахстану і три найбільших міста – Нур-Султан, Алмати та Шимкент. Решта території країни не може похвалитися значними економічними успіхами. Останніми роками відбувається падіння продуктивності праці через неефективність управління, поширення корупції та слабкість судової системи. Знову загострилась міграційна ситуація – збільшився відтік населення. Країну залишають бізнесмени і кваліфіковані фахівці, працівники креативних та творчих індустрій, молодь. На тлі економічних проблем головним завданням керівництва країни на найближчі роки залишається соціальна підтримка населення.

Перешкодою для модернізації казахстанського суспільства, його консолідації та формування єдиної політичної нації є тенденція до внутрішньої диференціації соціуму і відродження традиціоналізму, що ускладнює формування загальнонаціональної ідентичності у РК. Цей феномен сприяв актуалізації історичної пам'яті про кочовий спосіб життя казахів та пов'язаний із ним трайбалізм [23].

Історично казахський етнос сформувався із трьох жузів: Старшого, Середнього та Молодшого. Кожен жуз складався із великих племен, які включали до свого складу значну кількість родів та підродів. Традиційно родові зв'язки відгравали важливу роль у житті казахів. Вони мали абсолютний пріоритет у соціально-політичних, культурних та економічних процесах традиційного казахського суспільства. Через родові відносини розподілялися ресурси, майно, знання та інформація. Саме рід визначав соціальне становище, авторитет, репутацію, і навіть місце за столом під час традиційних обрядів.

У сучасному казахському суспільстві родові зв'язки також зберігають свій вплив. Трапляються випадки, коли кар'єрне зростання особи відбувається не за морально-діловими якостями, а за ознаками родової приналежності. Так, казахстанський історик А. Нурекеєв зазначає, що нерідко високі посади обіймають чийсь родичі із сумнівними професійними якостями, а їх недоторканність забезпечена захистом родо-жузового клану та земляцьким оточенням. Прояви трайбалізму, як і корупції та непотизму, зустрічаються повсюдно, хоча загалом і засуджуються казахстанським суспільством. При цьому, прояви родоплемінних зв'язків відчуюються у самих різних сферах життєдіяльності [23].

Слід зазначити, що протестний потенціал у Казахстані потенційно є досить високим. Серед причин, які можуть його спровокувати, варто зазначити високий рівень соціальної несправедливості, незадоволеність авторитарним клановим правлінням, відсутність чесних і справедливих виборів, соціальні й економічні негаразди, неможливість добитися правди в державних органах включно із судами, прокуратурою й поліцією, корупція та непотизм правлячої еліти.

Політична еліта Казахстану усвідомлює складність соціально-економічної ситуації у країні. Ключовими викликами, які прогноуються на найближчий п'ятирічний період, визначені: по-перше, продовження пандемії коронавірусної інфекції та інші загрози біологічній безпеці; по-друге, технологічні зміни, які кардинально змінюють економіку, трудові відносини, соціальну сферу, інформаційний простір та процес людської комунікації; по-третє, кризові явища на зовнішніх ринках, які суттєво відображаються на фінансово-економічній сфері; по-четверте, подальша ескалація напруженості на глобальному і регіональному рівнях [24].

За ініціативи президента К.-Ж. Токаєва впроваджується нова система державного планування. Одним із основоположних документів цієї системи стала Стратегія національної безпеки Республіки Казахстан на 2021-2025 рр., затверджена указом президента РК 21 червня 2021 р. [25], яка стала шостим за рахунком документом цього роду, прийнятим за часів незалежності. Стратегія національної безпеки розроблена у контексті реалізації Стратегії розвитку Казахстану до 2050 р., представленої першим президентом у грудні 2012 р., яка визначила мету країни – створення суспільства загального добробуту на основі сильної держави, розвиненої економіки і входження РК у тридцятку найрозвиненіших держав світу.

Стратегія національної безпеки істотно скоригувала завдання економічної безпеки Казахстану. Для її забезпечення декларується перехід до моделі зростання, стійкої до зовнішніх шоків, такої, що стимулює продуктивність і підвищення рівня технологічної складності, створює постійні високопродуктивні робочі місця та умови для підвищення доходів населення. Іншими актуальними напрямками виступають продовольча безпека, стабільність

фінансової системи, мінімізація ризиків у транспортно-транзитній сфері та екологічна безпека [25].

Аналіз проблем соціально-економічної модернізації Казахстану у пострадянський період дозволяє зробити висновок як про наявність здобутків, так і про накопичення цілої низки суперечностей у соціально-економічному розвитку цієї країни. Після економічного спаду перших років незалежності сприятлива кон'юнктура на сировинних ринках на початку ХХІ ст. дозволила Казахстану здійснити стрімкий прорив у зростанні ВВП, розмір якого зріс більш ніж удвічі порівняно з 1991 р., вирішенні соціальних проблем населення та розвитку інфраструктури. Водночас, залежність Казахстану від продажу енергоресурсів та іншої сировини, низька інвестиційна привабливість обробних галузей промисловості залишають економіку країни вразливою й чутливою до змін кон'юнктури на ринку сировинних ресурсів. Своєю чергою кризові тенденції у нафтогазовому секторі негативно впливають на суміжні сектори, наприклад будівництво і торгівлю, розвиток яких значною мірою залежить від експортних надходжень. Проблемою сучасного Казахстану є нерівномірність у розвитку окремих регіонів та їх забезпеченні інфраструктурою.

Попри широкі амбіції та державні програми, спрямовані на перетворення Казахстану на фінансовий і логістичний центр регіону ЦА, РК залишається країною, орієнтованою на експорт різноманітних ресурсів та сільськогосподарської продукції із незначним виробництвом готових промислових виробів та сферою послуг, здебільшого орієнтованою на задоволення внутрішніх потреб. У структурі казахстанського експорту близько 70% складає продукція видобувної промисловості, а експорт обробної промисловості становить лише 14%. При цьому, проблемою для розвитку енергетичного сектору РК є обмеженість маршрутів постачання енергетичних ресурсів на ринки збуту, оскільки переважна частина казахстанських нафти і газу транспортується через територію РФ.

Перед країною з усією гостротою постало питання щодо зміни моделі економічного зростання шляхом розвитку високотехнологічних секторів промисловості, підтримки малого та середнього бізнесу. Потребує підвищення ефективності й система державного управління, яка є занадто бюрократизованою і громіздкою. Також назріла реформа соціальної політики, яка має бути спрямована на збільшення соціальної підтримки громадян. Нарешті, необхідна зміна політики розвитку регіонів, у першу чергу щодо забезпечення робочих місць та зниження регіональних диспропорцій.

Не зважаючи на значну залежність Казахстану від РФ та його активну участь у російських інтеграційних об'єднаннях, українсько-казахські відносини мають високий потенціал для розвитку, зокрема, в енергетичній, транспортно-комунікаційній, машинобудівній та агропромисловій сферах. В умовах енергетичної кризи, яка постала перед країнами ЄС та Україною наприкінці 2021 р., особливо актуальним і взаємовигідним для всіх сторін постає питання

щодо забезпечення прямих поставок казахстанських нафти і газу як до країн ЄС, так і до України.

Список використаних джерел та літератури

1. Ионова Е. Парламентские выборы в Казахстане. *Россия и новые государства Евразии*. 2021. № I (L). С. 110-120. DOI: 10.20542/2073-4786-2021-1-110-120
2. Нагимова А. Исламский капитал в экономике Казахстана. *Мировая экономика и международные отношения*. 2021. Том 65. № 2. С. 100-108. DOI: 10.20542/0131-2227-2021-65-2-100-108
3. Кекчебаев Е., Жакупова Г., Сулейменов Р., Таскимбаев А. Экономика Казахстана 2021. Цифры, анализ, прогнозы. 17.09.2021. URL: <https://marketingcenter.kz/20/economy-kazakhstan.html#leaders>
4. Веденеева В. Казахстан: строительство независимого государства. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. Том 62. № 12. С. 126-131.
5. Foreign Policy: «Казахстан: медиатор евразийского сотрудничества». 19.04.2019. URL: <https://iwerp.kz/#/posts/5cb9594af79ae317a5edca77/#header>
6. Додонов В. Инвестиционная активность ведущих стран мира в Казахстане. *Россия и новые государства Евразии*. 2020. № III (XLVIII). С. 94-113. DOI: 10.20542/2073-4786-2020-3-94-113
7. Адно Ю. Горно-металургический комплекс Казахстана: проблемы и перспективы развития. *Россия и новые государства Евразии*. 2021. № II (LI). С. 99-114. DOI: 10.20542/2073-4786-2021-2-99-114
8. Жанбулатова Р., Андиржанова Г., Жиенбаев М. «Энергетический плюрализм» Казахстана: старые и новые риски. *Central Asia and the Caucasus*. 2021. Том 24. № 1. URL: https://www.ca-c.org/online/2021/journal_rus/cac-01/04.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.21.1.04>
9. Притчин С. Узбекистан и Казахстан: особенности транзита власти. *Мировая экономика и международные отношения*. 2021. Том 65. № 2. С. 89-99. DOI: 10.20542/0131-2227-2021-65-2-89-99
10. Додонов В. Государственные предприятия и их влияние на экономический рост Казахстана. *Россия и новые государства Евразии*. 2019. № III (XLIV). С. 158-178. DOI: 10.20542/2073-4786-2019-3-158-178
11. Мусиенко С., Тулепбекова А. Россия и Казахстан в рейтингах Doing Business. *Мировая экономика и международные отношения*. 2019. Том 63. № 1. С. 59-66. DOI: 10.20542/0131-2227-2019-63-1-59-66
12. Кекчебаев Е., Жакупова Г. Маркетинговые исследования сельского хозяйства Казахстана. Анализ инвестиционной привлекательности рынка. 15.04.2021. URL: <https://marketingcenter.kz/20/gynok-selskoe-khoziaistvo-kazakhstan.html>
13. Аминов Т.М. Социально-экономическое развитие Казахстана в новых геополитических условиях. 30.06.2020. URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/31775/>
14. Биримкулова Г., Ибраева А., Дуйсенкожа Е., Байдаров Е. Казахстан в системе геополитических и региональных отношений ЕС и КНР. *Central Asia and the Caucasus*. 2020. Том 23. № 3. URL: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-03/02.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.3.02>
15. Данков А. Россия и Казахстан: сложно ли быть союзниками в современном мире? // Российский совет по международным делам: сайт. 05.05.2021. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-kazakhstan-slozhno-li-byt-soyuznikami-v-sovremennom-mire/#detail>
16. Ларюэль Марлен, Boonstra Jos. Казахстан: закат восходившей звезды? 20.02.2018. URL: <https://eucentralasia.eu/ru/is-kazakhstans-rising-star-fading-ru/>

17. Додонов В.Ю. Основные тенденции и итоги внешнеэкономического сотрудничества Казахстана со странами ЕАЭС. *Проблемы постсоветского пространства*. 2020. № 7 (3). С. 347-364. DOI: <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2020-7-3-347-364>
18. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020 – 2030 годы. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. 09.03.2020. URL: https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-konceptcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody
19. Воробьев А. Казахстан и Турция: опциональная дружба. Российский совет по международным делам: сайт. 22.04.2021. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kazahstan-i-turtsiya-optSIONalnaya-druzhiba/#detail>
20. Амирбек А., Маханов К., Тажибаев Р., Анламасова М. Страны Центральной Азии в контексте глобальной экономики: вызовы экономической интеграции. *Central Asia and the Caucasus*. 2020. Том 23. № 1. URL: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-01/09.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.1.09>
21. Адилова Л., Амребаева Ж., Сейдуманов С. Институционализация сферы социальной политики в условиях модернизации Казахстана. *Central Asia and the Caucasus*. 2019. Том 22. № 1. URL: https://www.ca-c.org/online/2019/journal_rus/cac-01/10.shtml
22. Данков А. Казахстанский транзит: в поисках новой конфигурации власти. Российский совет по международным делам: сайт. 26.03.2019. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kazakhstanskiy-tranzit-v-poiskakh-novoy-konfiguratsii-vlasti/#detail>
23. Шакеева Б., Шайкемелев М., Айтымбетов Н. Родовые отношения в Казахстане: возрождающаяся традиция или социальный инструмент? *Central Asia and the Caucasus*. 2020. Том 23. № 4. URL: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-04/04.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.4.04>
24. Паливода В.О. Стратегія національної безпеки Республіки Казахстан на 2021-2025 роки. Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-06/kazahstan-national-security-strategy.pdf>
25. Глава государства подписал Указ «Об утверждении Стратегии национальной безопасности Республики Казахстан на 2021-2025 годы». Официальный сайт Президента Республики Казахстан. 2021. URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-podpisal-ukaz-ob-utverzhdenii-strategii-nacionalnoy-bezopasnosti-respubliki-kazahstan-na-2021-2025-gody-215354>

References

1. Ionova, E. (2021). *Parlamentskie vybory v Kazahstane* [Parliamentary elections in Kazakhstan]. *Rossija i novye gosudarstva Evrazii* [Russia and the new states of Eurasia], I (L), pp. 110-120. DOI: 10.20542/2073-4786-2021-1-110-120 [In Russian].
2. Nagimova, A. (2021). *Islamskij kapital v jekonomike Kazahstana* [Islamic capital in the economy of Kazakhstan]. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija* [World Economy and International Relations], Tom 65, 2, pp. 100-108. DOI: 10.20542/0131-2227-2021-65-2-100-108 [In Russian].
3. Kekchebaev, E., Zhakupova, G., Sulejmenov, R., Taskimbaev, A. (2021). *Ekonomika Kazahstana 2021. Cifry, analiz, prognozy* [Economy of Kazakhstan 2021. Figures, analysis, forecasts]. 17.09.2021. [Online]. Available from: <https://marketingcenter.kz/20/economy-kazahstan.html#leaders> [In Russian].
4. Vedeneeva, V. (2018). *Kazahstan: stroitel'stvo nezavisimogo gosudarstva* [Kazakhstan: building an independent state]. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija* [World Economy and International Relations], Tom 62, 12, pp. 126-131. [In Russian].
5. Foreign Policy: “Kazahstan: mediator evrazijskogo sotrudnichestva” [Foreign Policy: “Kazahstan: Mediator of Eurasian Cooperation”]. 19.04.2019. [Online]. Available from: <https://iwep.kz/#/posts/5cb9594af79ae317a5edca77/#header> [In Russian].

6. Dodonov, V. (2020). Investicionnaja aktivnost' vedushhih stran mira v Kazahstane [Investment activity of the leading countries of the world in Kazakhstan]. *Rossija i novye gosudarstva Evrazii* [Russia and the new states of Eurasia], III (HLVIII), pp. 94-113. DOI: 10.20542/2073-4786-2020-3-94-113 [In Russian].
7. Adno, Ju. (2021). Gorno-metalurgicheskij kompleks Kazahstana: problemy i perspektivy razvitija [Mining and Metallurgical Complex of Kazakhstan: Problems and Prospects]. *Rossija i novye gosudarstva Evrazii* [Russia and the new states of Eurasia], II (LI), pp. 99-114. DOI: 10.20542/2073-4786-2021-2-99-114 [In Russian].
8. Zhanbulatova, R., Andirzhanova, G., Zhienbaev, M. (2021). “Jenergeticheskij pljuralizm” Kazahstana: starje i novye riski [“Energy Pluralism” of Kazakhstan: Old and New Risks]. *Central Asia and the Caucasus*, Tom 24, 1. [Online]. Available from: https://www.ca-c.org/online/2021/journal_rus/cac-01/04.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.21.1.04> [In Russian].
9. Pritchkin, C. (2021). Uzbekistan i Kazahstan: osobennosti tranzita vlasti [Uzbekistan and Kazakhstan: Peculiarities of Power Transit]. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija* [World Economy and International Relations], Tom 65, 2, pp. 89-99. DOI: 10.20542/0131-2227-2021-65-2-89-99 [In Russian].
10. Dodonov, V. (2019). Gosudarstvennye predprijatija i ih vlijanie na jekonomicheskij rost Kazahstana [State-owned enterprises and their impact on the economic growth of Kazakhstan]. *Rossija i novye gosudarstva Evrazii* [Russia and the new states of Eurasia], III (HLIV), pp. 158-178. DOI: 10.20542/2073-4786-2019-3-158-178 [In Russian].
11. Musienko, S., Tulepbekova, A. (2019). Rossija i Kazahstan v rejtingah Doing Business [Russia and Kazakhstan in the Doing Business ratings]. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija* [World Economy and International Relations], Tom 63, 1. pp. 59-66. DOI: 10.20542/0131-2227-2019-63-1-59-66 [In Russian].
12. Kekchebaev, E., Zhakupova, G. (2021). Marketingovyje issledovanija sel'skogo hozjajstva Kazahstana. Analiz investicionnoj privilekatel'nosti rynka [Marketing research of agriculture in Kazakhstan. Analysis of the investment attractiveness of the market]. 15.04.2021. [Online]. Available from: <https://marketingcenter.kz/20/rynok-selskoe-khoziaistvo-kazahstan.html> [In Russian].
13. Aminov, T.M. (2020). Social'no-jekonomicheskoe razvitie Kazahstana v novyh geopoliticheskikh uslovijah [Socio-economic development of Kazakhstan in new geopolitical conditions]. 30.06.2020. [Online]. Available from: <https://e-history.kz/ru/news/show/31775/> [In Russian].
14. Birimkulova, G., Ibraeva, A., Dujsenzozha, E., Bajdarov, E. (2020). Kazahstan v sisteme geopoliticheskikh i regional'nyh otnoshenij ES i KNR [Kazakhstan in the system of geopolitical and regional relations between the EU and the PRC]. *Central Asia and the Caucasus*, Tom 23, 3. [Online]. Available from: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-03/02.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.3.02> [In Russian].
15. Dankov, A. (2021). Rossija i Kazahstan: slozhno li byt' sojuznikami v sovremennom mire? [Russia and Kazakhstan: is it difficult to be allies in the modern world?]. *Rossijskij sovet po mezhdunarodnym delam: sajt* [Russian International Affairs Council: website]. 05.05.2021. [Online]. Available from: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-kazahstan-slozhno-li-byt-sojuznikami-v-sovremennom-mire/#detail> [In Russian].
16. Larjujel' Marlen, Boonstra Jos. (2018). Kazahstan: zakat voshodivshej zvezdy? [Kazakhstan: Rising Star Sunset?]. 20.02.2018. [Online]. Available from: <https://eucentralasia.eu/ru/is-kazahstans-rising-star-fading-ru/> [In Russian].
17. Dodonov, V.Ju. (2020). Osnovnye tendencii i itogi vneshnejekonomicheskogo sotrudnichestva Kazahstana so stranami EAJeS [Main trends and results of foreign economic cooperation between Kazakhstan and the EAEU countries]. *Problemy postsovet'skogo prostranstva* [Problems of the post-Soviet space], 7 (3), pp. 347-364. DOI: <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2020-7-3-347-364> [In Russian].

18. Konceptcija vneshnej politiki Respubliki Kazahstan na 2020 – 2030 gody [Concept of foreign policy of the Republic of Kazakhstan for 2020 – 2030]. Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan [Official site of the President of the Republic of Kazakhstan]. 09.03.2020. [Online]. Available from: https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody [In Russian].
19. Vorob'ev A. (2021). Kazahstan i Turcija: opcional'naja družhba [Kazakhstan and Turkey: optional friendship]. *Rossijskij sovet po mezhdunarodnym delam: sajt* [Russian International Affairs Council: website]. 22.04.2021. [Online]. Available from: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kazahstan-i-turtsiya-optcionalnaya-družhba/#detail> [In Russian].
20. Amirbek, A., Mahanov, K., Tazhibae, R., Anlamasova, M. (2020). Strany Central'noj Azii v kontekste global'noj jekonomiki: vyzovy jekonomicheskoj integracii [Central Asian countries in the context of the global economy: challenges to economic integration]. *Central Asia and the Caucasus*, Tom 23, 1. [Online]. Available from: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-01/09.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.1.09> [In Russian].
21. Adilova, L., Amrebaeva, Zh., Sejdumanov, S. (2019). Institucionalizacija sfery social'noj politiki v uslovijah modernizacii Kazahstana [Institutionalization of the sphere of social policy in the context of modernization of Kazakhstan]. *Central Asia and the Caucasus*, Tom 22, 1. [Online]. Available from: https://www.ca-c.org/online/2019/journal_rus/cac-01/10.shtml [In Russian].
22. Dankov, A. (2019). Kazahstanskij tranzit: v poiskah novoj konfiguracii vlasti [Kazakhstan transit: in search of a new configuration of power]. *Rossijskij sovet po mezhdunarodnym delam: sajt* [Russian International Affairs Council: website]. 26.03.2019. [Online]. Available from: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kazahstanskij-tranzit-v-poiskakh-novoy-konfiguracii-vlasti/#detail> [In Russian].
23. Shakeeva, B., Shajkemelev, M., Ajtymbetov, N. (2020). Rodovye otnoshenija v Kazahstane: vozrozhdajushhajasja tradicija ili social'nyj instrument? [Family relations in Kazakhstan: a reviving tradition or a social instrument?]. *Central Asia and the Caucasus*, Tom 23, 4. [Online]. Available from: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-04/04.shtml DOI: <https://doi.org/10.37178/ca-c.20.4.04> [In Russian].
24. Palyoda, V.O. (2021). Stratehiia natsionalnoi bezpeky Respubliki Kazahstan na 2021-2025 roky [National Security Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2021-2025]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen* [National Institute for Strategic Studies]. [Online]. Available from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-06/kazahstan-national-security-strategy.pdf> [In Ukrainian].
25. Glava gosudarstva podpisal Ukaz “Ob utverzhdenii Strategii nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan na 2021-2025 gody” [The head of state signed a decree “On approval of the National Security Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2021-2025”]. *Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan* [Official site of the President of the Republic of Kazakhstan]. 2021. [Online]. Available from: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-podpisal-ukaz-ob-utverzhdenii-strategii-nacionalnoy-bezopasnosti-respubliki-kazahstan-na-2021-2025-gody-215354> [In Russian].

Деменко А.Ф. Проблемы социально-экономической модернизации Казахстана.

В статье проанализированы особенности социально-экономического развития Республики Казахстан после обретения независимости в 1991 г. Отмечается, что исторически экономика Казахстана на протяжении многих десятилетий формировалась как сырьевая база единого народнохозяйственного комплекса СССР. В условиях независимости сырьевые отрасли, в первую очередь топливно-энергетический и горно-металлургический комплексы, стали основой социально-экономического развития Казахстана, благодаря которым страна совершила экономический прорыв и глубоко интегрировалась в мировую экономику. Казахстан является

лидером среди постсоветских стран по объему привлеченных прямых иностранных инвестиций, которые способствовали наращиванию добычи природных ресурсов, строительству новых промышленных предприятий и объектов инфраструктуры. Важнейшими торговыми и инвестиционными партнерами Казахстана являются Европейский Союз, Российская Федерация, Китай и США. При этом, несмотря на географическую близость, общие социальные и этнокультурные черты, только 4,9% внешней торговли Казахстана приходится на соседние по региону страны Центральной Азии.

Зависимость Казахстана от продажи сырьевых ресурсов, низкая инвестиционная привлекательность обрабатывающих отраслей промышленности делают экономику страны уязвимой к изменениям конъюнктуры на сырьевых рынках, периодически приводят к обострению социально-экономической ситуации. В структуре казахстанского экспорта около 70% составляет продукция добывающей индустрии. Проблемой развития энергетического сектора является ограниченность маршрутов поставок энергоносителей на мировые рынки. Крайне актуален вопрос изменения модели экономического роста путем развития высокотехнологичных секторов промышленности, поддержки малого и среднего бизнеса. Нуждается в повышении эффективности и система государственного управления, которая является слишком бюрократизированной и громоздкой. Также назрела реформа социальной политики, которая должна быть направлена на повышение социальной поддержки граждан. Необходимо изменение стратегии развития регионов, в первую очередь относительно создания рабочих мест и снижения региональных диспропорций.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Центральная Азия, социально-экономическая модернизация, прямые иностранные инвестиции, внешняя торговля, энергетический сектор.

Demenko O. Problems of Social and Economic Modernization of Kazakhstan.

The article analyzes the features of the socio-economic development of the Republic of Kazakhstan after gaining independence in 1991. It is noted that historically the economy of Kazakhstan for many decades was formed as a raw material base for the unified national economic complex of the USSR. Under the conditions of independence, the raw materials industries, primarily the fuel and energy and mining and metallurgical complexes became the basis for the socio-economic development of Kazakhstan, thanks to which the country made an economic breakthrough and deeply integrated into the world economy. Kazakhstan is the leader among the post-Soviet countries in terms of the volume of attracted foreign direct investment, which contributed to the increase in the extraction of natural resources, the construction of new industrial enterprises and infrastructure facilities. The most important trade and investment partners of Kazakhstan are the European Union, the Russian Federation, China and the United States. At the same time, despite the geographical proximity, common social and ethnocultural features, only 4.9% of Kazakhstan's foreign trade falls on the neighboring countries of Central Asia.

The dependence of Kazakhstan on the sale of raw materials, the low investment attractiveness of the manufacturing industries make the country's economy vulnerable to changes in the situation in the commodity markets, periodically lead to an aggravation of the socio-economic situation. In the structure of Kazakhstani exports, about 70% are products of the extractive industry. A problem in the development of the energy sector is the limited supply routes for energy carriers to world markets. The issue of changing the model of economic growth through the development of high-tech sectors of industry and support for small and medium-sized businesses is extremely relevant. The system of public administration, which is too bureaucratic and cumbersome, also needs to improve efficiency. Also, a reform of social policy is ripe, which should be aimed at increasing social support for citizens. It is necessary to change the strategy for the development of regions, primarily with regard to the creation of jobs and the reduction of regional imbalances.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Central Asia, socio-economic modernization, foreign direct investment, foreign trade, energy sector.